

De zusters franciscanessen van Bennebroek

Martin Bunnik

De zusters franciscanessen van Bennebroek hebben in de 19de en 20ste eeuw een belangrijke rol vervuld in het katholieke onderwijs in Nederland, waaronder dat van Heemstede en Bennebroek. Hoe is het katholieke onderwijs in Nederland en in beide dorpen ontstaan, wie gaven er les en waar kwamen de zusters vandaan?

▲ *De dorpsschool van Bennebroek aan de Schoollaan, ca. 1940.*

Na de opstand tegen de Spaanse heerschappij (1568-1648) werd het calvinisme de belangrijkste religieuze stroming in de noordelijke gewesten van de Nederlanden. Katholieke gelovigen werden vervolgd en mochten vanaf 1581 hun geloof niet meer in het openbaar belijden. Hun kerkgebouwen werden in beslag genomen en ze konden geen hoge openbare functies meer bekleden. Daarnaast werd het de katholieken zeer moeilijk gemaakt eigen onderwijs te geven. Dit had ook gevolgen voor het onderwijs in onze contreien. In zowel Heemstede als Bennebroek was er één openbare lagere school, respectievelijk de

Voorwegschool en de openbare school aan de Schoollaan. Tot het einde van de 19de eeuw gingen de katholieke jongens en meisjes uit Heemstede en Bennebroek naar deze dorpsscholen, waar een protestantse geest waaide. Tijdens de Bataafse Republiek (1795-1806) werd de scheiding van kerk en staat ingevoerd en was er geen onderscheid meer op grond van iemands religie. Dus kregen ook de katholieken gelijke rechten, waarmee er een einde kwam aan de illegale status van de katholieke kerk. Het onderwijs was een zaak van de overheid en moest voortaan neutraal zijn. Kerkelijk gebonden scholen waren dan ook niet meer toegestaan. Dit

► Op deze foto uit 1921 is te zien dat de woningen oorspronkelijk ramen met horizontale roedeverdeling hadden, zogeheten ladderramen. Dit is een typisch kenmerk van de Amsterdamse School.

arbeiderswoningen. Als gevolg van de in 1901 ingevoerde Woningwet moesten veel ondeugdelijke woningen – ze hadden soms maar één kamer – worden gesloopt. De wet schreef betere woonomstandigheden voor, waardoor de volksgezondheid zou toenemen. Met steun van de overheid werden woningbouwverenigingen opgericht, die voor betaalbare huizen zorgden.

Ook in Heemstede, waar vanwege de florierende wasserijen en bollenbedrijven het inwonertal snel groeide, ontstond de

ene na de andere woningbouwvereniging. Zo was er Verbetering zij ons Doel (1905), Berkenrode (1908), Heemstede's Belang (1919), De Haemstede (1919), Sint Jozef (1920) en het Oude Posthuis (1921).

Een van de bestuursleden uit de beginjaren van De Haemstede was mevrouw R.C.A. de Voogt-Vogel. Ze was een maatschappelijk zeer betrokken vrouw, die ook enkele jaren namens de Vrijheidsbond (later opgegaan in de VVD) gemeenteraadslid was. Ter gelegenheid van haar 70ste verjaardag in 1938 ontving zij van De Haemstede een gedichtje, dat het doel van de woningbouwverenigingen uit die tijd perfect weergeeft:

*'Aan menschen beter woon' te geven,
met meerder zon en lucht en licht,
dat was veel jaren uw ernstig streven
Dus brengen wij 'U dit gedicht.'*

◀ Ook de ramen en deuren in de achtergevel hadden een bijzondere roedeverdeling. 'Leuk om te zien, maar lastig om te lappen!', werd er wel over gezegd. Op deze foto van rond 1930 staan Stien, Map (Maarten) en Pieter van Iperen achter hun huis aan het Haemstedeplein 7.

► Voorzijde van de uitnodiging voor de expositie van tekeningen, gemaakt door Teun Jongh Visscher in 2010.

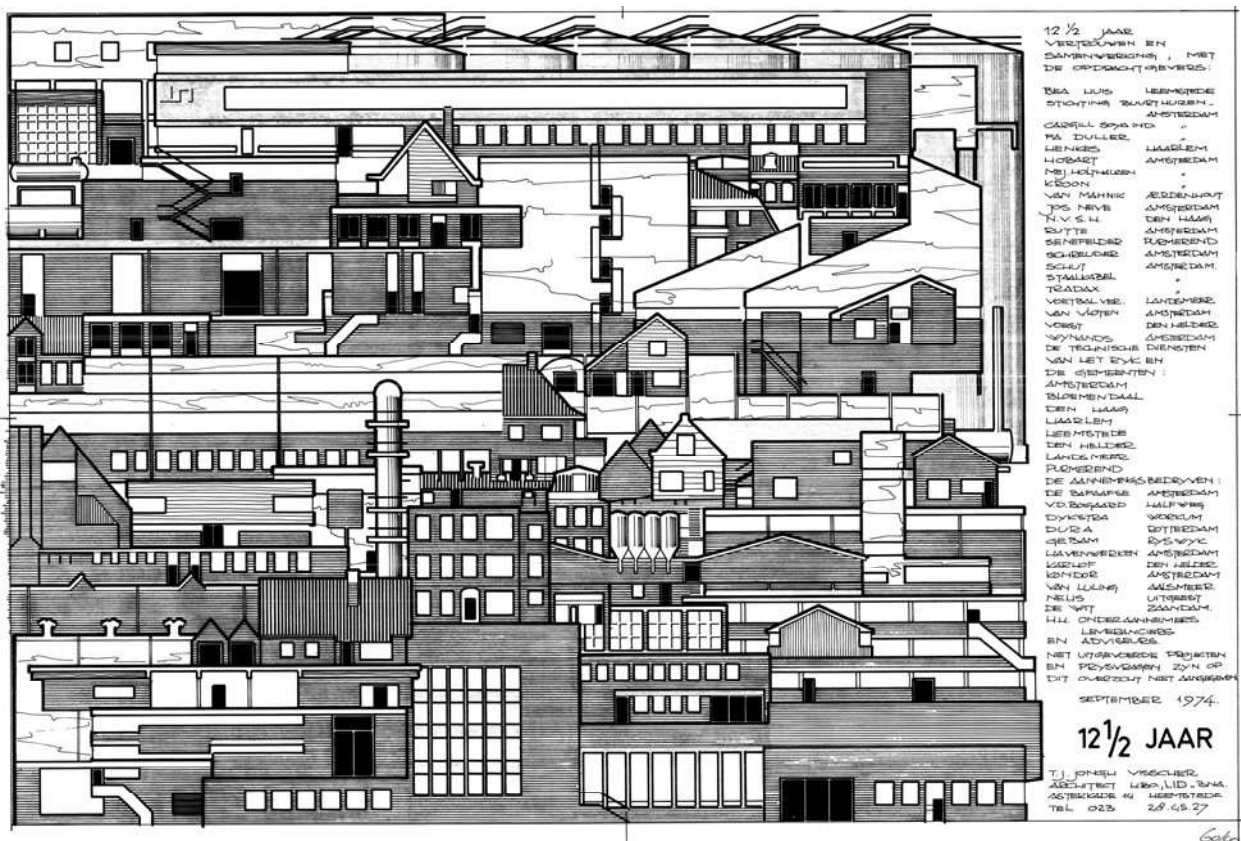
collage van zijn tot dan toe gerealiseerde werken.

Zo ontwerpt hij in 1963 het nieuwe gebouw van drukkerij Henkes in de Waarderpolder, dat een jaar later tot stand komt. Het gebouw bestaat uit twee verdiepingen. Op de eerste bevinden zich de werkruimten en kantoren voor de verschillende afdelingen en de directie. Op de begane grond zijn de magazijnen, kantine, toiletten en een douchegelegenheid. Teun ontwerpt een universeel bruikbaar gebouw, past vele betonsparingen toe (uitsparingen in beton voor leidingen) en ontwerpt verplaatsbare wanden. Daardoor kunnen toekomstige ontwikkelingen in de grafische drukkerijwereld worden opvangen.

Drukkerij Henkes

In het begin van zijn werkzame leven houdt Teun zich bezig met projecten die hij in opdracht maakt en die ook tot stand zijn gekomen. Deze periode van 1962 tot en met 1974 legt hij vast in een

In 1972 wordt het bedrijf (inmiddels Henkes-Holland) volledig verwoest door een uitslaande brand. Over de oorzaak van de brand valt niet veel te zeggen, evenmin als over de impact die deze verwoesting van zijn werk op Teun Jongh Visscher moet hebben gehad.

▲ Collage gemaakt door Teun Jongh Visscher van zijn gerealiseerde werken tot en met 1974.

► *Onderduikers op de zolder van de Lutherse Kerk in Haarlem in 1944. Foto W.J. van Borselen.*

die dag gepland. De Duitsers verwachtten veel mannen te treffen die thuis Sinterklaas hadden gevierd. Er werden pamfletten uitgedeeld met de mededeling dat alle mannen tussen 17 en 40 jaar bij de deur klaar moesten staan met warme kleding, een deken en een dagrantsoen voedsel.

Op 6 december reden er vroeg in de ochtend geluidswagens door de straten die de mannen opriepen klaar te staan. Wim en Pim hielden zich schuil, anderen probeerden te vluchten. Dat liep in Heemstede niet in alle gevallen goed af. Op de Wagnerkade werd bij de Bronsteebrug een man door een kogel in zijn long getroffen. En T. Willems uit de Pieter de Hooghstraat 14 werd in zijn schouder getroffen toen hij het Heemsteeds Kanaal wilde overvaren.

Voor student Piet Lokman uit de Franz Schubertlaan 65 liep zijn vlucht dramatisch af. Bij een poging om met anderen in een bootje het Spaarne over te steken, werd er op hen geschoten vanaf een Duitse post die zich bevond op het terras van het Van Waverenhuis (het spookhuis) op de hoek van de Tooropkade en de Bronsteevaart. Lokman werd zwaargewond overgebracht naar het huis van huisarts Mauve, waar hij overleed. In Haarlem en omgeving werden 1300 mannen opgepakt en afgevoerd naar de Duitse plaats Rees.

► *Het onderste bordje verbod vanaf 1942 joodse landgenoten de toegang tot de Haarlemmerhout. Foto W.J. van Borselen.*

Bron

<https://www.nationaalarchief.nl/beleven/nieuws/arbeidsinzet-sinterklaasrazzia-6-december-1944>

De volgende personen arriveerden op 20,21 en 22 Juni in Haarlem:

J.M. Wullems	Kadijk 15	Heemstede	3e	periode	MG
G.M. Kramer	Bachlaan 11	"	3e	"	"
P.J. Jordan	Cloosterweg 14	"	3e	"	"
A.J. Apswoude	Borneostraat 61	"	3e	"	"
Th. Bruin	" 9	"	3e	"	"
J.A.A. Moone	Iepenlaan 46	"	3e	"	"
E. Thunissen	Lanckhorstlaan 42	"	3e	"	"
G. van Bakel	Camplaan 20	"	3e	"	"
N. Ch. van Assema	Raadhuisstraat 87	"	3e	"	"
J. Jansen	Kerklaan 3	"	3e	en 4e	periode MG
Th. Goulmy	v.Merlenlaan 1	"	3e	" 4e	" "
J.J. Goulmy-Stokuis	" 1	"	3e	" 4e	" "
J.R. Ferron	v.d. Spiegellaan 6	"	3e	" 4e	" "
H.C. Langemeyer	Kerklaan 121	"	3e	" 4e	" "
E.v.d. Straten	Valkenburgerlaan 75	"	3e	periode	MG

▲ Gerepatrieerde Heemstedenaren die op 20-22 juni 1945 aankwamen in Haarlem.

Compensatie

Decennialang hebben de Duitse overheid en Duitse bedrijven, zelfs na bekendwording van de feiten, geweigerd voormalige dwangarbeiders te compenseren voor het leed. Dwangarbeiders werden jarenlang gezien als een normaal neveneffect van de oorlog. Onder sterke

internationale druk werd in 2000 de stichting 'Erinnerung, Verantwortung und Zukunft' opgericht. Het doel was de betaling van humanitaire compensaties aan voormalige dwangarbeiders van het naziregime. Om dwangsommen en gezichtsverlies te voorkomen besloten de Duitse overheid en 6000 bedrijven deel

► Borneostraat 61, het ouderlijk huis van Dick Apswoude, ca. 1950.

► *Interieur van een kamer in Bloemenhove, met 'prettige kleuren en vol licht en lucht', aldus het bijschrift in augustus 1962.*

▼ *De werkplaats in de tuin achter Bloemenhove, 1964.*

Veel namen niet genoemd

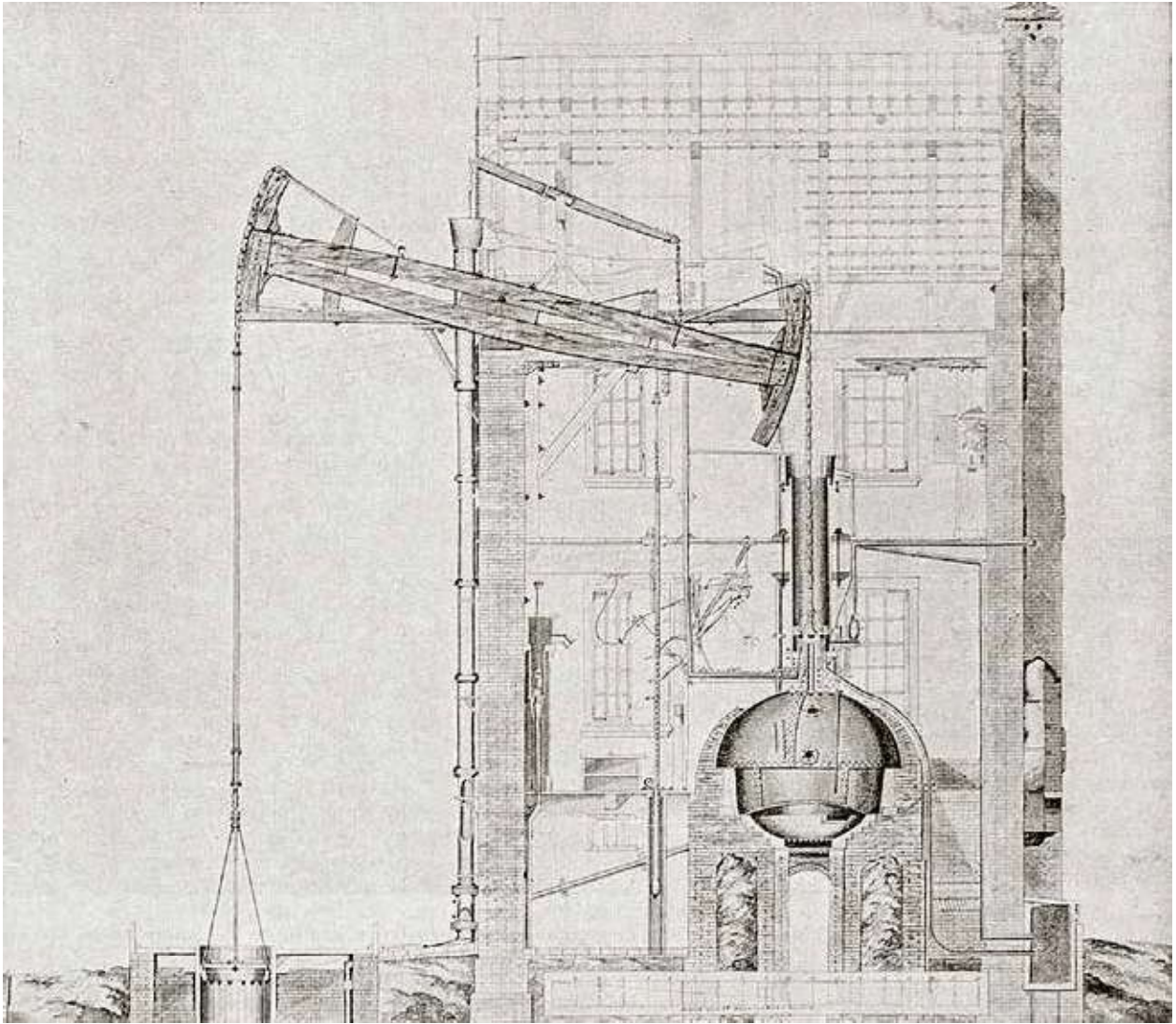
In het korte bestek van dit artikel zijn veel namen niet of te weinig genoemd. Chris van Vliet benadrukte altijd dat hij alles nooit had kunnen doen zonder de grote steun en betrokkenheid van zijn vrouw Jannie. Toen Chris stopte als directeur kwam zijn broer Arie van Vliet het team versterken. Wim Zoet memoreerde in 1985 hoe mooi het was dat jhr. Van Lennep zoveel jaren onderdak geboden heeft aan Unicum. En ook dat er van 1945 tot 1960 een anonieme geldschietster uit Hilversum was, die grote schenkingen heeft gedaan. Niemand kende zijn naam, behalve Jacques Bergervoet. Mia Meijer werkte van het begin af aan hard mee. De vriendschap was zo hecht dat zij, toen Cogie in 2009 overleed, werd bijgezet in het graf van Jacques en Cogie Bergervoet.

zich wachten en kwam pas in mei 1962. De Stichting Vriendenhulp Bejaarden schoot te hulp, zodat Nieuw Unicum als overbrugging de Villa Zuiderhout aan de Zuiderhoutlaan in Haarlem kon betrekken. Die villa, tot 1960 het chique pension Fakkeldij, werd daarna afgebroken en op deze plek staat nu het huidige Zuiderhout.

Zorgcentra als Nieuw Unicum vielen qua financiering tussen wal en schip. Nieuw Unicum was geen ziekenhuis en ook geen rusthuis. Ziekenfondspatiënten kwamen niet in aanmerking om er te worden opgenomen en dus bedreef Nieuw Unicum noodgedwongen 'liefdadigheid'. De landelijke actie 'Open het dorp' in 1962 gaf inzicht in wat er aan nieuwe woonvormen mogelijk was. De tijd werd langzaam rijp voor financiering van rijkswege.

Bloemenhove

Uitgangspunt bij de verbouwing van Bloemenhove was dat het geen ziekenhuissfeer mocht krijgen. Diverse kleinere kamers werden samengevoegd. Beneden kwam er een ruime 'conversatiezaal', van kelder tot boven het dak werd er een liftschacht gebouwd en de elektriciteits- en watervoorziening werden gemoderniseerd en uitgebreid. Alle drempels verdwenen. In een nieuwe vleugel van 12 bij 30 meter wer-

▲ Doorsneetekening van de vuurmachine in Groenendaal, vervaardigd door Rhijnse Lieve Brouwer.

Verkoop en sloop

Na het overlijden van John Hope in 1784 kwam *Groenendaal* in bezit van zijn zoon Henry Philip. Hij verkocht de helft aan zijn broer Adriaan Elias, maar toen die in 1834 kinderloos overleed, kwam diens helft van het landgoed weer in bezit van Henry Philip. Twee jaar later stond in de *Oprechte Haarlemsche Courant* een advertentie met de volgende tekst: ‘Verkoop onder Heemstede [...] van een hecht, sterk steengebouw, ingerigt geweest voor eene vuurmachine, met de daartoe behorende vaste Kopen, Metalen, IJzeren en Looden Werken, waaronder een rood koperen ketel (...) staande op de Hofstede Groenendaal.’

Wanneer het gebouw is gesloopt is onbekend, maar op een afbeelding van P.J. Lutgers uit 1844 is van het pompgebouw niets meer te zien.

Waar stond de vuurmachine?

Op de tekening uit 1781 kunnen we al zien waar het gebouw met de vuurmachine heeft gestaan ten opzichte van de molen. Kadastrale kaarten waarop zowel de molen als de vuurmachine staan aangegeven zijn er niet, of geven verschillende situaties aan. Willen we het echt weten, dan zal er bodemonderzoek moeten plaatsvinden, want mogelijk zit-

Bijzondere bijbel van Beets ontdekt

Marc de Bruijn

De aandacht in diverse media voor het verschijnen van het boek '400 jaar Oude Kerk, het hart van Heemstede' leidde tot interessante nieuwe informatie.

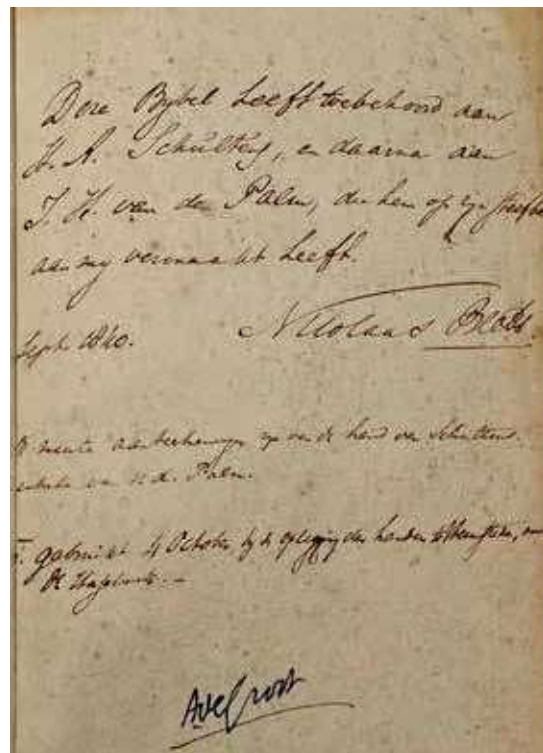

▲ De tot op heden onbekende bijbel die in het bezit is geweest van onder andere Nicolaas Beets.

Jan Ernst de Groot, vroeger woonachtig in de Meer en Boslaan in Heemstede, mailde dat de wetenschappelijke collectie van zijn vader, Aart de Groot, overgedragen zou worden aan de Vrije Universiteit in Amsterdam. Deze wordt dan publiek opengesteld voor onderzoek.

In deze collectie bevindt zich een zeer bijzondere bijbel, tot op heden onbekend. Deze is eigendom geweest van Nicolaas Beets en is gebruikt bij de handoplegging voor de bevestiging van Beets als predikant in 1840 in Heemstede. Beets heeft hem vervolgens veertien jaar in Heemstede gebruikt bij zijn werk als dominee en ook daarna.

De bijbel is een Keurbijbel uit het jaar 1739. De Keurbijbel of Keur-Bijbel is een beroemde uitgave van de bijbel in de Statenvertaling, door de drukkers Hendrick, Jacob en (later) Pieter Keur. De eerste Statenbijbel werd in 1637 uitgegeven door Paulus Aertsz. van Ravesteyn in Leiden. In 1657 verscheen

▲ Op het schutblad schreef Nicolaas Beets: 'Deze Bijbel heeft toebehoord aan H.A. Schultens, en daarna aan J.H. van der Palm, die hem op zijn sterfbed aan mij vermaakt heeft. Sept. 1840 Nicolaas Beets - De meeste aantekeningen zijn van de hand van Schultens, enkele van v.d. Palm. - Is gebruikt 4 October, bij de oplegging der handen te Heemstede, door ds. J.P. Hasebroek'. Onderaan staat de handtekening A. de Groot.

bij deze uitgever een verbeterde versie. Later volgden bij andere uitgevers nieuwe uitgaven. Onder hen de drukkers en broers Hendrick en Jacob Keur, later ook hun broer Pieter. In 1666 brachten zij een uitgave op de markt die bekend